

Reflexe války v literatuře a umění 20. století

□ DŮVODY ZOBRAZOVÁNÍ VÁLKY V LITERAUŘE A JINÝCH DRUŽÍCH UMĚNÍ VE 20. STOLETÍ

-téma válek se objevuje v literatuře už od dávných dob
-někdy jako oslava hrdinů válek, vojáků, vůdců, ale také jako zobrazení tragiky těch, kterým válka život vzala, či kterým válka mnohé znemožnila

□ VÁLEČNÉ KONFLIKTY A VÁLEČNÁ OHNISKA

-ve 20. století se v literatuře odrážejí různé konflikty: 1. a 2. sv.válka, válka v Indočíně (Korea, Vietnam), ve Španělsku, v Jugoslávii, v Perském zálivu atd.
-ke „klasice“ patří literatura vztahující se k válkám světovým - ty se také promítly nejvíce (obecně jsou hodnoceny jako velká lidská tragédie, každá literatura těžší většinou z konkrétních životních zkušeností, nejrychleji reaguje poezie, próza je pomalejší)
-u 2. sv. války je ohlas tematicky širší - vedena jiným způsobem, byla větší, objevuje se životopisná literatura

□ PRVNÍ SV. VÁLKA V ČESKÉ LITERAUŘE

-**KAREL KONRÁD ROZCHOD** - román o spolužácích, které nadchl jejich kantor a tak narukovali, brzy však pochopili, že byli oklamáni. Stali se pouhým nástrojem v rukou mocných. Snažili se dostat domů i za cenu sebezmrzačení. Uznávali jen jeden povel - ROZCHOD!

-**FRÁŇA ŠRÁMEK TĚLO** - Příběh mladé ženy, která má za hlavní cíl lásku, chlapce a manželství. Nakonec našla svého partnera, manželská krize a válka rázem vše přeruší a vezme jí všechno. Manžel jde do války, protože to považuje za svoji povinnost. **MODRÝ A RUDÝ, RÁNY A RŮŽE**

-**VLADISLAV VANČURA POLE ORNÁ A VÁLEČNÁ** - Líčí osudy lidí z jednoho panství, prostých i urozených před válkou i po ní. Hlavním hrdinou je nahlouplý čeledín, který vůbec nechápe o co jde. Ve válce je zraněn a pochován jako neznámý voják. Román ukazuje válku jako jatka

-**JOSEF KOPTA TŘETÍ ROTA** - Líčí osudy československých legionářů

-**JAROSLAV HAŠEK TRAMPOTY PANA TENKRÁTA, MŮJ OBCHOD SE PSY A JINÉ HUMORESKY, DĚJINY STRANY MÍRNĚHO POKROKU V MEZÍCH ZÁKONA, OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA ZA SVĚTOVÉ VÁLKY** - nejznámější satirické dílo, přeloženo do mnoha jazyků. Švejk ze sebe dělá hloupého, ale ze všeho vyvázne. Kritika militarismu a byrokracie. Mnohokrát filmově zpracován (Rašilov, Noll, Trnka). Používá různorodý jazyk, až vulgární. 4 díly - V zázemí, Na frontě, Slavný výprask, Pokračování slavného výprasku

-**IVAN OLBRACHT PODIVNÉ PŘÁTELSTVÍ HERCE JESENIA**

-**VIKTOR DYK LEHKÉ A TĚŽKÉ KROKY, ANEB, OKNO, POSLEDNÍ ROK** - válečná tetralogie

□ PRVNÍ SV. VÁLKA VE SVĚTOVÉ LITERAUŘE

-autoři se většinou války zúčastnili = svědectví a varování
-objevuje se zde pojem tzv. „ztracená generace“ - lidé jdoucí ze školy rovnou na bojiště, kde postupně ztrácejí své ideály o svobodě a demokracii (vstupují do lit. ve 20. letech 20. st.)

-**předst.**: prozaici (E. Hemingway, W. Faulkner, F.S. Fitzgerald), básníci (Thomas Stearns Eliot, Ezra Pound), dramatik (Eugene O'Neill)

-**ERNEST HEMINGWAY** (1899 - 1961)

-vrcholný autor americké literatury 1. pol. 20. let. Znalec Španělska; lovec; rybář, část života strávil na Kubě. Zúčastnil se Španělské občanské války. Mistr krátkých prozaických forem a dialogu. Spáchal sebevraždu. Oceněn Pulitzerovou (1953) a Nobelovou cenou (1954)

-psal především povídky (lidé v mezních situacích, hledání pravdy, zpravidla hl. hrdina postaven tváří v tvář smrti, nebezpečí, tak aby prokázal hrdinství, mor. kvality, zaměřoval se na psychologii postav, princip ledovce)

TŘI POVÍDKY A DESET BÁSNÍ, ZA NAŠICH ČASŮ, MUŽI BEZ ŽEN, ZELÉNÉ PONORKY AFRICKÉ, KOMU ZVONÍ HRANA, POHYBLIVÝ SVÁTEK, PÁTÁ KOLONA

SBOHEM ARMÁDO! - autobiografický román, zfilmován. Americký voják Frederic Henry se dostal jako dobrovolník na italskou frontu. Je raněn a odvezen do nemocnice, kde se zamiluje do ošetřovatelky (Kateřiny). Utkávají do Švýcarska, Kateřina porodila chlapečka, kt. ale ihned umírá, později umře i ona

FIESTA - bývalí vojáci na slavnosti; nemohou zapomenout na válku
STAŘEC A MOŘE - novela, zfilmována, velmi jednoduchý děj, zde patrná metoda ledovce, hl. postava kubánský rybář Santiago.

-**ERICH MARIA REMARQUE**

-jako dobrovolník se zúčastnil 1. sv. v. Po nástupu Hitlera je nucen emigrovat (v USA)

NA ZÁPADNÍ FRONTĚ KLID - o rotě složené ze studentů, hl. postava Pavel Bäumer

CESTA ZPÁTKY - o zařazování vojáků zpět do společnosti (těžké)

TŘI KAMARÁDI - tři kamarádi po návratu z války; postupně umírají

-**FRANCIS SCOTT FITZGERALD** (1896-1940)

-prozaik, syn zámožné rodiny

NĚŽNÁ JE NOC, NA PRAHU RÁJE, POVÍDKY JAZZOVÉHO VĚKU, VŠICHNI TI SMUTNÍ JINOŠI, KRÁSA A ZATRACENÍ, VELKÝ GATSBY, POSLEDNÍ MAGNÁT

-**JOHN STEINBECK**

-novinářem (ale nudný), pak literatura

O MÍŠÍCH A LIDECH, NA PLECHÁRNĚ, HROZNY HNĚVU, TOULAVÝ AUTOBUS, ČERVENÝ PONNY, BITVA, PLÁN TORTILLA

-**ROMAIN ROLLAND** (1866-1944)

-fr. autor životopisů slavných osobností (Beethovena), dramatik, autor rozsáhlých románových cyklů

PETRA A LUCIE - kontrast války a velké lásky dvou lidí během nesmyslné války, od 30.ledna do 29.března 1918. Umírají v chrámu

-**HENRI BARBUSSE** (1873-1935)

-vojenský dopisovatel. 1. sv. válku prožil jako prostý voják. Po válce se rozhodl podat svědectví. Varoval a znevážil ideál hrdinství a obětí (protože je nezodpovědné posílat mladé lidi do války ve jménu těchto ideálů)

OHEŇ - strašný popis války. Válečný deník čtyř, kde líčil otřesné scény na bojišti.

-**ARNOLD ZWEIG** (1887-1968)

-německý autor, vytvořil osmidílný románový cyklus:

VELKÁ VÁLKA BÍLÝCH MUŽŮ, k dalšímu dílu patří **SPOR O SERŽANTA GRÍŠU, MLADÁ ŽENA Z R. 1914, VÝCHOVA PŘED VERDUNEM**

THOMAS MANN

-spolu se svým bratrem se stali významnými představiteli. V díle hledají příčiny německého militarismu.

DOKTOR FAUST - vynikající po stránce formální, slohově vybroušená (novela Smrt v Benátkách)

-**HENRICH MANN Poddaný** - zakomplexovaná mentalita - živá půda pro militarismus

□ DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA

-historické souvislosti:

1. 9. 1939 - napadení Polska

22. 6. 1941 - napadení SSSR

7. 12. 1941 - vstup USA do války

8.- 9. 5. 1945 - kapitulace Německa

2. 9. 1945 - kapitulace Japonska

-specifičnost 2. svět. války: civilní obyvatelstvo velmi trpí válkou (bombardování, neexistence klidného zázemí, vypalování vesnic - viz české Lidice), vyhlazovací válka (Židé, Romové, Slované), koncentrační tábory, nové zbraně hromadného ničení (atomová zbraň - Hirošima, Nagasaki) apod.

□ TYPY LITERATURY SPOJENÉ S VÁLEČNOU TEMATIKOU

• **dokumentární literatura (deníky, reportáže, memoáry, motáky z vězení atd.):**

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA - W. Churchill, jeho paměti, dostal za ně Nobelovu cenu (1953)

DENÍKY JOSEPHA GOEBBELSE - Goebbels (říšský ministr propagandy - veškerá nacistická ideologie byla pod jeho kontrolou), deníky (asi 50'000 stran)

MONOLOGY VE VŮDCOVĚ HLAVNÍM STANU - A. Hitler, úvahy z let 1941-44 (vrchol jeho moci), nejsou to zaznamenané autentické rozhovory, ale jeho poznámky, úvahy

MEIN KAMPF - A. Hitler, vyšel ve 20. letech

POSLEDNÍ DOPISY ZE STALINGRADU - celkem 39 dopisů, objednány říšskou vládou od Paulesovy armády - původně chtěli zveřejnit odvahu, statečnost vojáků, ale vojáci psali opak, jak trpí válkou, umírali, nedostatek jídla, léků

• **nebeletristická n. polobeletristická literatura (lit. faktu):**

DENÍK ANNY FRANKOVÉ - židovská dívka žijící v Amsterdamu, je to její deníček, psala ho 2 roky (od 13 do 15 let)

SCHINDLERŮV SEZNAM – Thomas Keneally, kombinace fikce a skutečnosti, hl. hrdina Schindler Oskar – podnikatel ze Svitav, rozporuplná postava (na jedné straně člověk nacistické strany, na straně druhé spasitel Židů), zfilmováno (Spilberg)

▪ **umělecká (krásná) literatura (poezie, próza, drama)**

▪ **literatura, kt. bezprostředně nesouvisí s válkou:**

HROZBA ATOMOVÉHO VĚKU – událost: Hirošima a Nagasaki, nejvýraznější v japonské lit. i ve filmech (Hirošima má lásku), téma: Černobylu (Jurij Ščerbach, Volodymyr Javorivsky)

□ **ZÁPADNÍ A VÝCHODNÍ TVORBA (HL. V 50. – 60. LETECH)**

-**ZÁPADNÍ POHLED NA VÁLKU**: často pohled na válku "zdola", viděno očima obyčejného člověka (zázemí), vojáka (fronta), vězně (konc. tábor)

-proměna člověka pod tlakem doby, často i selhání (člověk podléhá prožívanému utrpení), vliv událostí na psychiku člověka

-častá výrazná psychologizace postav (zejména s dobovým odstupem - konec 50. let, 60. léta)

-objevuje se též satirické vidění války (J. Heller: Hlava XXII, P. Ryan: Jak jsem vyhrál válku)

-**VÝCHODNÍ POHLED NA VÁLKU**: patetické a politické vidění války, válečná vyprávění se soustředila především na vrcholné a pompézní scény

-postupem doby se tento rozdíl stíral, od 80. let už bez rozdílu

□ **ČESKÁ LITERATURA S OHLASEM 2. SV. VÁLKY**

-v české literatuře se v průběhu 40. až 60. let vystřídaly zhruba 3 typy literatury s tématem druhé světové války:

▪ **40. LÉTA**

-převažuje bezprostřední reakce na válečné události, na konec války

-vedle dokumentárně laděné literatury se objevuje zejména pateticky laděná poezie oslavující vítězství nad fašismem

JAN DRDA - **NĚMÁ BARIKÁDA** (povídkový cyklus)

JIRÍ MAREK - **MUŽI JDOU V TMĚ**

FILIP JÁNSKÝ - **NEBEŠTÍ JEZDCI** (čsl. letci v Anglii)

JOSEF ŠKVORECKÝ - **ZBĚLCI** (román, osobitý příběh z květnového povstání, poprvé se zde objevuje postava Danna Smiřického; děj se odehrává v Kostelci)

KONEC NYLONOVÉHO VĚKU - první díl pentalogie s Dannem Smiřickým

TANKOVÝ PRAPOR - druhý díl (zfilmováno – 1991, Vít Olmer)

PRIMA SEZÓNA - třetí díl - povídkový cyklus

MIRÁKL - čtvrtý díl - politický román

PŘÍBĚH INŽENÝRA LIDSKÝCH DUŠÍ - poslední díl

JIRÍ MUCHA - **VÁLKA POKRAČUJE**

▪ **50. LÉTA**

-příběhově literárně ztvárněných příběhů zobrazujících hrůzy, utrpení, ale i statečnost jedince vystaveného fašistické zvlí. Čerpáno zejména z uzavřeného prostředí nacistických věznic a koncentračních táborů. Postupně přibývá psychologizace příběhů a postav

NORBERT FRÝD

KRABICE ŽIVÝCH - z koncentračního tábora, ústředním hrdinou je Čech, intelektuál (režisér) Zdeněk Roubík, nějakou dobu byl v Terezíně, pak byl převezen do Osvětimi, kde se stane oblíbeným jednoho fašisty, stane se z něj pisaf (krabice živých a mrtvých), má výsadní práva, je na tom lépe než ostatní vězni, jeho bratr bojuje proti Němcům už od počátku války a teď se dostává do koncentračního tábora - umírá - vystupuje zde celá řada postav (dozorci, vězni)

EDUARD VALENTA - **JDI ZA ZELÉNÝM SVĚTLEM**

▪ **60. LÉTA**

-zachycení individuálního osudu a psychiky postav, častá problematika židovství.

JAN OTČENÁŠEK – jeho začátky jsou spojeny se sociálním realismem, později díla zasazené do Haidrichiády

ROMEO, JULIE A TMA - protifašistický román pojednávající o nešťastné lásce Pavla a jeho dívky Ester (ta je nakonec zastřelena)

KULHAVÝ ORFEUS - dějovou osu zde tvoří příběh skupiny mladých lidí (organizace Orfeus) nasazených v továrně na letadla, kteří zde provádí ilegální sabotáž; jejich činnost je ale odhalena a nemá velkých účinků

LADISLAV FUKS - publikuje od 60. let - hlavně psychologické romány a novely, tematika židovského národa

PAN THEODOR MUNDSTOCK (Pražský židovský obchodník, který každým dnem očekává telegram s výzvou na transport smrti; nebaví ho pouhé čekání, a tak se rozhodne, že se na život v koncentra-

ním táboře připraví - méně jí, spí na pryčně, pořídí si umělý chrup. Tato příprava na fyzické a psychické utrpení vede až k rozštěpení osobnosti. Pan T.M. se transportu nedočká. Těsně pře ním umírá pod koly auta. Autor zde podává popis starého, osamělého žida, který chce přežít

SPALOVAČ MRTVOL (dříve pořádaný maloměšťák - ředitel krematoria - se mění ve fanatického udavače a vraha vlastní rodiny, aby si uchoval "společenské postavení") - viz film s Rudolfem Hrušínským

MYŠI NATALIE MOOSHABROVÉ (moderní horor; příběh matky, která je týrána svými dětmi tak, krutě, že se rozhodne vrazit ostatní děti, aby nemohly provádět nic podobného svým rodičům)

BOHUMIL HRABAL - **OSTŘE SLEDOVANÉ VLAKY**, novela - balada. Nehrdinský Miloš Hrma (železniční "elév") zneškodní válečně důležitý vlak výbušninou. Vzájemně se ale postřelí s dozírajícím německým vojákem a společně umírají (výrazná psychologizace postav, oskarový film J. Menzela s V. Neckářem v hlavní roli)

OTA PAVEL - povídky vycházející z osobních zážitků, lyrizovaná próza, např. **ZLATÝ ÚHORÍ**

SMRT KRÁSNÝCH SRNCŮ - z prostředí Buštěhradu, hlavním hrdinou je jeho tatínek; tatínek a jeho starší bratři museli odejít do koncentračního tábora, který přežili díky srnci

JAK JSEM POTKAL RYBY - povídky s rybařskou tematikou, jsou to povídky rozdělené do tří částí (dětství, odvážný mladý muž a návraty)

ARNOŠT LUSTIG - v prózách s židovskou tematikou zachycuje vlastní zážitky z Terezína, Osvětimi a Buchenwaldu. Uprchl z transportu smrti a zúčastnil se pražského povstání.

-povídkové soubory **DĚMANTY NOCI, NOC A NADĚJE**, novely **DITA SAXOVÁ** (židovská dívka se vrací z války, ale je zklamána situací, do níž se dostává), **NEMILOVANÁ = Z DENÍKU SEDMÁCTILETÉ PERLY SCH.** (příběh prostitutky v terezínském ghettu)

MODLITBA ZA KATEŘINU HOROWITZOVOU - vychází ze skutečného příběhu, Němci v táboře vyčlení skupinu bohatých Židů, kteří mají majetek v západní Evropě - ve švýcarských bankách, mezi Židy je i polská žena Kateřina Horowitzová - snaha o vykoupení z německého zajetí, zoufalá vzpoura židovské dívky, postřelí esesáka, umírá v plynové komoře

□ **SVĚTOVÁ LITERATURA S OHLASEM 2. SV. VÁLKY**

PIERRE BOULLE - **MOST PŘES ŘEKU KWAI**

JOSEPH HELLER - **HLAVA XXII.** - nesmyslný, neexistující text = nesmyslnost války (symbol), na ostrově ve Středozemním moři, hrdina utíká z války, neví co má dělat - individualismus ve vztahu k válce; **ZAVÍRÁME**

JAMES CLAWELL - **KRÁL KRYSY** - zajatecký tábor v Indočíně, hrdina se učí přežít v šlehaných podmínkách (krysy, zaječí maso), po likvidaci tábora se neumí vrátit mezi lidi, energický, podnikavý, pomáhal spolupovězňům, všichni se od něj odvrátí

WILLIAM STYRON - **SOFIINA VOLBA** - Polka v Osvětimi se musí mnohokrát rozhodovat (např. které z dětí dá do plynu), mladý spisovatel se seznámí s milenci (ona poznamenána těžkou minulostí, on narkoman a schizofrenik), Sofie vypráví o svých volbách - fakta x fikce; **ULEHNI V TEMNOTÁCH, ZAPAL TENTO DŮM, DOZNÁNÍ NATA TURNERA, NA TRIPLÁRNĚ**

ALBERTO MORAVIA - **HORALKY** - městská žena se uchýlí během války spolu s dcerou do hor

NORMAN MAILER - **NAZI A MRTVÍ** - dívá se na válku z mnoha pohledů, prokládáno zážitky postav z minulosti, ukazuje společnost v Americe na jedné invazi